

שמורת טבע עיינות צוקים

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 | פ

ברוכים הבאים לשמורת הטבע עיינות צוקים השמורה הנמוכה ביותר בעולם

מיקרו-קניון

שמורת טבע עיינות צוקים נמצאת בחוף הצפוני-מערבי של ים המלח למרגלות מצוק ההעתקים, ואורכה 6.5 ק"מ.

זהו נווה מדבר ששמו עין פשחה. פירוש השם הוא "מבוקע", "סדוק", וזאת בגלל מיקומו של הנווה בתוך בקע ים המלח ובזכות המעיינות הנובעים בו (מתוך שכבות חלוקים שבתוך המילוי של בקע ים המלח).

בשמורה זו כמה מאפיינים המייחדים אותה מכל מקום אחר:מיקומה הוא הנמוך ביותר בעולם, יש בה מעיינות במליחות משתנה ובטמפרטורות משתנות, וקיימים בה כמה מינים מיוחדים של חרקים ודגים.

תופעה גיאולוגית

שמורת עיינות צוקים (עין פשחה) נמצאת בשוליים המערביים של ים המלח, בתוך בקע ים המלח, שהוא חלק מתופעה גיאולוגית רחבה המכונה הבקע הסורי-אפריקאי. בקע ים המלח נוצר בחלקו הצפוני של הבקע הסורי-אפריקאי, שמתחיל במזרח אפריקה דרך ים סוף,

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינם כל השנה בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים

אתרים נוספים בקרבת מקום:

אנא שמרו על כללי ההתנהגות:

- הגישה אל ים המלח אסורה;
- אסור לטפס על הגדרות.
- ההליכה מותרת בשבילים המוסדרים בלבד!
- הרחצה בבריכות השכשוך מותרת לילדים רק בליווי מבוגר. הרחצה באגמים אסורה.
- אסור לפגוע בחי, בצומח ובדומם. הדיג אסור.
- שמרו על הניקיון.
- הבערת אש מותרת רק במקומות המיועדים לכך, בתוך מתקן ייעודי (מנגל), ורק מעץ המובא מחוץ לשמורה. אל תשאירו אש וגחלים דולקות – יש לפנותם לפינת איסוף הגחלים.
- אסור להכניס בעלי חיים לשטח השמורה.
- השהייה בשמורה מותרת רק בשעות פתיחת האתר.
- חל איסור על הפעלת מערכות שמע.

צוות השמורה מאחל לכם ביקור נעים!

שעות הביקור:

בקיץ (אפריל-ספטמבר), כל יום בין השעות: 08:00'17:00.

בחורף (אוקטובר-מרס), כל יום בין השעות: 08:00'16:00.

הכניסה לשמורה מותרת עד שעה אחת לפני שעת הסגירה. בערבי שבת וחג נסגרת השמורה שעה אחת מוקדם יותר.

טלפון לתיאום הדרכות ולפרטים נוספים: *3639 מכל טלפון.

דנאית תפוח סדום

כתיבה: אביבה גרא, אוצרת שמורת הטבע עיינות צוקים;
עריכה לשונית: נועה מוטר;
מפה ואיורים: טניה סלוצקי, יובל ארטמן;
צילומים: דורון ניסים – שער, נוף כללי, ים המלח ; שירן בן יעקב – קנה סוכר מצרי, פתילת המדבר, אמנון מצוי, זנבן, ברקנית האשל, הנמלה האורגת, דנאית תפוח סדום;
חני אלמוג – שלדג נגד; רעי בר – צבוע מפוספס;
שי סומך, ארכיזון רשות הטבע והגנים;
הפקה: עדי גרינבאום;
© רשות הטבע והגנים

לבריכות האידיו של מפעלי ים המלח בדרום. ירידת מפלס ים המלח חושפת את סלעי החרסית הרכים ששקעו בקרקעית אגם ים המלח. מי המעיינות הזורמים חותרים בשכבות אלו וכך נוצרים מיקרו-קניונים. תופעה זו משפיעה על הצמחייה ונוצר כאן מיקרו בית גידול; צמחים יכולים להתקיים רק בתוך ערוצי המיקרו-קניונים לצד המים הזורמים, ולא מעל המיקרו-קניונים מכיוון שהשטח שמעליהם הוא בוצי ומלוח ואינו מאפשר צמיחה.

עיינות צוקים הן מקור המים הטבעי הגדול ביותר במדינת ישראל שאינו מנוצל על ידי האדם!

ים המלח

האתר הארכיאולוגי

אתר עין פשחה נחפר לראשונה בשנת 1958 על ידי האב רולן דה-וו ובשנת 2001 נחפר על ידי הארכיאולוג פרופ' ז'הר הירשפלד מטעם האוניברסיטה העברית. מסקנות המחקר הן כי זוהי חווה חקלאית שהתקיימה בין המאות הראשונה לפסה"נ והראשונה לסה"נ והיא כוללת מבנה מגורים, חצר מגודרת ומתקן תעשייתי להפקת בושם האפרסמון.

משך קיומו של האתר קצר מכיוון שהוא נהרס במהלך מרד היהודים ברומאים (66-70 לסה"נ), נושב שנית לאחר מכן וניטש באופן סופי במהלך מרד בר-כוכבא (132-135 לסה"נ).

מבנה המגורים הוא **וילה כפרית** טיפוסית לאזור ים המלח בראשית התקופה הרומית. למבנה חצר פנימית (לא מקורה) אשר אפשרה את האווורו של הבית. זהו תכנון האופייני לאדריכלות הרומית. טכניקת הבנייה האופיינית לאזור בתקופה זו נראית בשרידי המבנה: הקירות נעשו מאבני גזויל (אבני שדה) וטויחון, הפתחים נעשו מאבני גזית (אבנים מסותתות) והדלתות והמשקופים נעשו מקורות של עץ תמר. רצפות החדרים רוצפו שכבה של אבנים קטנות ומעליהן שכבת עפר. הקרוי נעשה מקורות של עצי תמר וטין. המבנה היה מפואר ועל כך מעידים האריחים שנחשפו בתוכו ואשר עיטרו את רצפתו.

החצר המגודרת שלצד המבנה שימשה אוורוה לטוסים ומכלאה לכבשים.

המכלול התעשייתי כולל שתי תעלות מים, מאגר מים, מתקן להפקת בושם האפרסמון, שבו יש בריכה פתוחה ושני חדרים מקורים - באחד יש תא בנוי לאחסון ובשני מקווה טהרה.

הטיול בשמורה החבויה:

ניתן לטייל בחלקה הסגור של השמורה ("השמורה החבויה") בלוויית מדריך מהשמורה. ב"שמורה החבויה" מתאפשר מסע מרתק להיכרות עם שמורה ייחודית; כאן תפגשו: פלגים זורמים, בריכות טבעיות, קניונים חתורים בחוף החרסיתי, חגורת צמחייה שעל המים, דגים, חלזונות, חרקים ועוד.

ההדרכות בשמורה החבויה:

בימי שישי ב-10:00 וב-14:00

בשבת ב-10:00, ב-12:00 וב-14:00.

בחגים בכל שעה עגולה החל מ-10:00 ועד 15:00.

סיורים בשפה הערבית מתקיימים בשישי בשעה 11:00.

לפרטים טלפון: 02-9942355, פקס: 02-9947815

בעקבות הים הנסוג - שומרים על הטבע בשמורה

עקב ירידת מפלס ים המלח בחמישים השנה האחרונות מתרחש שינוי מתמיד במערך נביעת המעיינות בשמורה.

המעיינות הצפוניים מתייבשים ומעיינות חדשים בוקעים באזורים דרומיים שפינה ים המלח הנסוג. לכאורה נשמר שיווי המשקל הטבעי אך למעשה מתרחש שינוי חריף בבית הגידול – הבריכות הטבעיות נעלמות ובמקומן מופיעים ערוצי התחתרות בעלי מאפיינים שונים מאוד. בעלי חיים רבים, ומיני הדגים הייחודיים לשמורה בראשם, נפגעים משינוי זה.

במהלך העשור האחרון רשות הטבע והגנים מבצעת פעולות רבות לשימור בית הגידול של הבריכות, ולכן אנו מעמיקים בריכות ותיקות וחופרים בריכות חדשות במקומות שבהם נובעים מים באופן טבעי. באופן זה מוגנות אוכלוסיות הדגים ואלהן נלווים שאר בעלי החיים והצומח בשמורה.

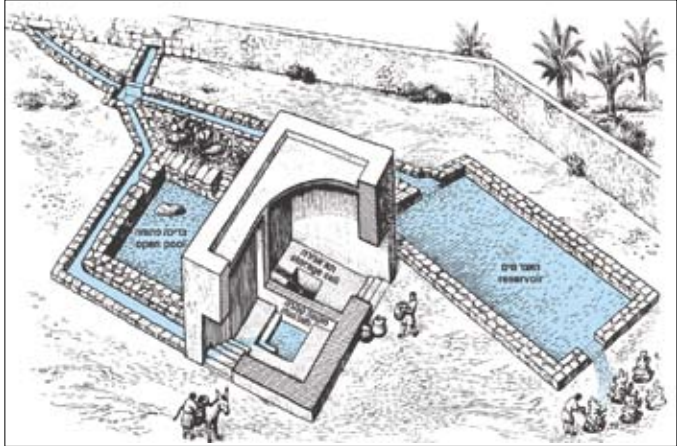
שיקום בית הגידול הלח שמורת עיינות צוקים

תעלות המים הובילו מים מהמעין שנבע מצדו הצפוני של המכלול התעשייתי (היום אין במקום זה מעיין). התעלות הזינו את המאגר ואת המתקן התעשייתי. מי מאגר המים השקו את שיחי האפרסמון שגודלו ליד המתקן התעשייתי.

המתקן כולל בריכה פתוחה ולצדה שני חדרים מקורים; בחדר אחד ישנם בריכה להשריית תמציות בושם האפרסמון, ותא בנוי לאחסונם. בחדר השני ישנו מקווה טהרה, ששימש את האנשים לפני שהתחילו בעבודתם. במתקן נמצאו אבנים גדולות ומעוגלות ששימשו לריסוק ענפי האפרסמון על מנת להפיק מהם את תמציות הבושם.

צמח האפרסמון גודל באזור ים המלח. זאת יודעים על פי המקורות הכתובים, שהמפורט ביותר מביניהם הוא של פליניוס (23-79 לסה"נ) שתיאר את שיחי האפרסמון שגודלו ביריחו ובאזור ים המלח. לפיו, האפרסמון היה שיח נמוך, בגובה מטר לערך, בעל עלים קטנים ומנוצים. משיח האפרסמון הפיקו שני תוצרים: משחה שהופקה משרף הגזע על ידי חירוף הגזע; ובושם שהופק מגזם ענפי השיחים בתהליך שכלל ארבעה שלבים – ריסוק גזם הענפים, השריית תמציות החומר שהופק מהגזם בבריכת מים, אחסון התמציות, בישול התמציות וקבלת הבושם. בושם האפרסמון היה מוצר יקר ערך בארצות הים התיכון ואירופה. לדעת פרופ' הירשפלד, תושבי החווה גידלו שיחי אפרסמון בשטח שליד הווילה, הפיקו את בושם האפרסמון במתקן התעשייתי וייצאו אותו דרך נמל עזה. יש לזכור כי את סוף תהליך הפקת בושם האפרסמון ביצעו בתנורי בישול אשר חסרים במתקן התעשייתי. לדעת פרופ' הירשפלד תהליך זה בוצע בקומראן, אתר קרוב לעין פשחה, שבו ישנם כמה תנורים.

ישנם חוקרים הטוענים כי המתקן התעשייתי עם אבני הריסוק שימש לייצור יין תמרים או דבש תמרים. לדעתם מרכיבי המתקן מעידים על ריסוק התמרים והשרייתם, והרי תמרים גודלו באזור זה והיוו מרכיב עיקרי במזונם של תושבי האזור.

מתקן תעשייתי להפקת בושם האפרסמון

מסלולי טיול

הטיול בשמורה מזמן מפגש מעניין עם נביעות מים, צמחים ובעלי חיים המאפיינים נווה מדבר ועם אתר ארכיאולוגי.

חלקה הפתוח של השמורה מאפשר טיול עצמאי במסלול הכולל נקודות עניין, תצפית ומנוחה. המסלול מאפשר היכרות עם נופי המים והצומח המאפיינים את השמורה, ואם תמזל המזל גם עם בעלי החיים השוהים והחולפים בה.

המסלול העצמאי מקשר בין אזורי הבריכות בחלק הפתוח ומשכו חצי שעה ועד שעה וחצי. ניתן לשלבו עם רחצה חופשית באזורים המיועדים לכך.

בחלק מהשמורה ישנו מסלול מונגש למוגבלים בתנועה הכולל את האתר הארכיאולוגי ונקודות ישיבה ופיקניק ליד בריכות "תמר" ו"קנה" המוצלות בעצי תמר ואשל. בבריכת תמר מותקן מעלון המאפשר למוגבלים בתנועה גישה נוחה לבריכה העמוקה. יש להתעדכן בזמני פעילות הבריכה בקופת האתר.

מסלול הטיול העצמאי והמסלול המונגש מסומנים במפה המצורפת וכן בשלטי הכוונה בשטח.

הצומח

עיינות צוקים הוא נווה מדבר לחוף ים המלח, שבו הצומח נחלק לארבע חגורות רחביות, בהתאם לזמינות המים בקרקע ולרגישותו של הצומח למליחות המים. הנביעות בעיינות צוקים שופעות מים מליחים ובנווה גדלים צמחי ביצה וגדות נחלים, שעמידותם בפני המלח גבוהה יחסית.

חגורות הצומח נחלקות על פי יחסן ללחות הקרקע ולמליחותה.

ארבע חגורות הצומח ממערב למזרח:

- חגורת המלוח הקיפח וימלוח פגום**, שאליה מתלווים הגה מצוי **יונבוט השדה**. זוהי חגורה יובשנית הניזונה ממי נגר עילי המגיעים ממצוק ההעתקים.
- חגורת **אשל מרובע ואשל היאור**, המלווה במלוח קיפח וימלוח פגום. חגורה זו קרובה אל מי המעיינות. חברת האשל שולטת ובלוטת בנווה מליחות, ומונעים צמיחה של מינים אחרים מתחתיהם בגלל הכיסוי של ענפיהם הנושרניים. עצי האשל מפרישים את המלח אל העלים והטל של הלילה שוטף אותו אל הקרקע. לכן הקרקע סביב האשל מלוחה מאוד ומונעת מצמחים אחרים לגדול לידו ולהתחרות איתו על משאבי המים המוגבלים.
- חגורת **קנה מצוי וקנה סוכר גבוה עם סמר ערבי, פלגית שיחנית, טיון בשרני, אבפטריון הביצות, מרור ימי וסוף מצוי**. חגורה זו נמצאת על מי הנביעות הזורמים.
- חגורת **סמר ערבי ובן מלח מכחיל** היא "החגורה המלוחה" הנמצאת בשוליים המזרחיים של השמורה.

אשל היאור

קנה סוכר מצוי

הימצאות של מים מליחים בשילוב עם טמפרטורות גבוהות במשך כל השנה מאפשרים התפתחות של צומח טרופי שמוצאו סודני, כמו שיח **פתילת המדבר (תפוח סדום)** – צמח טרופי-יובשני המאפיין את האזור. הוא בעל פרי בצורת תפוח, שחוכו חלול ובמרכזו זרעים דמויי נוצה ובעלי ציצית הממלאת תפקיד חשוב בהפצת הזרע על ידי הרוח.

"וייף בגדלו באורך דליוותו כי היה שרשו אל מים רבים" (יחזקאל לא, ז)

פתילת המדבר (תפוח סדום)

צפצפת הפרת הוא עץ גבוה ורחב נוף ממשפחת הערבתיים, המאפיין את גדות נהר הירדן ונמצא גם בנאות מדבר. על ענפי העץ ניתן להבחין בשתי צורות של עלים: עלים צרים וארוכים הדומים לעלים של ערבה – אלו הם העלים הצעירים – ועלים רחבים שהם העלים הבוגרים. בגלל צורת העלים הצעירים ובגלל מיקומו של העץ על המים יש המזהים אותו עם הערבה הנזכרת בתנ"ך.

מקרא:	
	מספר כביש / כביש
	שביל הליכה
	מסלול טיול עצמאי
	מסלול טיול למוגבלים בתנועה
	מסלול טיול לראש צוקים
	בריכה / אגם
	שירותים / שירותי נכים
	חניה / חניית נכים
	מרכז שירות
	המעבר אסור לכלי רכב ולמטיילים
	נקודות עניין

המפה אינה לפי קנה מידה מדויק

נמר – הטורף הגדול בארץ-ישראל במשפחת החתוליים. גופו ארוך בצבע צהבהב-לבן עם נקודות שחורות וזנב ארוך. אוכלוסיית הנמרים נמצאת בסכנת הכחדה ורק לעתים רחוקות נראה הנמר בשמורה.

נבית הגידול הלח מתקיימים בעלי חיים התלויים באופן מוחלט במים:

חסרי חוליות

סרטן הנחלים – סרטן גדול שחי במקווי מים מתוקים.

שחירי הנחלים – חילזון מים שחור וקטן, שחי בתוך המים המתוקים וניזון מאצות.

סהרון – חילזון עם קונכיה מפותלת. מטפס על צמחים ועצמים בתוך המים.

הסהרון ושחירי הנחלים התקיימו כאן כבר בתקופה קדומה (פלייסטוקן – מיליון שנה לפני זמננו).

דו-חיים

מתרבים בחורף ובאביב.

צפרדע נחלים – דו-חיים חסר זנב שנמצא במקווי מים. בעל רגליים ארוכות וקרומי שחייה בין האצבעות.

קרפדה ירוקה – דו-חיים חסר זנב. נושם מבעד לעורו העירום והלח.

דגים

האמנונים והנאויות הכחולה הגיעו בעבר לעין פשחה דרך המערכת של הירדן (הירדן ויובליו) ובמשך הזמן יצרו אוכלוסייה ייחודית למקום. האמנונים בעין פשחה שונים מבני מינם המתקיימים במערכת הירדן.

אמנון מצוי – חופר גומת קן בקרקעית המים, שבו מטילה הנקבה 400-600 ביצים. ההורים מרחפים מעל הקן, מאווררים אותו ומגינים עליו. לאחר בקיעת הביצים הם מגינים על הדגניים.

אמנון הירדן – הנקבה מדגירה את הביצים בתוך פיה. הדגניים יוצאים מהפה לצורך תזונה וממלטים לתוכו בזמן סכנה.

משמעות שמו של הדג בשפה הארמית מעיד על התנהגותו "האמהית": אם = אמה; נון = דג.

נאויות ים המלח – דג קטן שגודלו נע בין 4-6 ס"מ. חי במים מליחים של מעיינות זורמים. מוצאו של דג זה בים סוף והוא קיים רק במעיינות שמסביב לים המלח.

נאויות כחולה (נאויות מצויה) – דג קטן שאורכו 5 ס"מ המתקיים במים מליחים.

ציפורים

שלדג גמד – קטן וססגוני – חום,

לבן וטורקיז. חולף ושוהה בשמורה עד עשרה חודשים בשנה. ניזון מדגים.

לבן-חזה – שלדג יציב ונפוץ בארץ. שוהה לבד או בזוגות. ניזון

מדגים, דו-חיים וזוחלים. מקנן במחילות בקירות עפר ומשלים שני מחזורי קינון בשנה.

סופית – עוף מים חום'שחור עם מצחייה אדומה ופס לבן לאורך הגוף. שוחה ליד הסבך.

קנית אפריקנית – ציפור יציבה, צבעה חום-זיתני. חיה ומקננת בסבך.

זמיר – ציפור שיר קטנה החיה בתוך הסבך, שרה חזק ואף מחקה שירה של ציפורים אחרות. צבעה חום בכמה גוונים עם פסים לבנים. זנבה זקור.

זנב – ציפור שיר גדולה בצבע חום-אפור. יציבה וחיה בקבוצה שבה יש זכר שליט ונקבה שליטה. פעילה מאוד, מדלגת עם זנב מורם ומחפשת מזון על הקרקע.

דרור הירדן – קטן וססגוני. משוטט בלהקות ודוגר במושבות דלילות. כ-30 ס"מ.

השמורה נמצאת בציר הנדידה של הציפורים; בסתיו הן חולפות כאן מאירופה לאפריקה ובאביב בכיוון ההפוך.

בתוך "השמורה החבויה" תשמעו ואולי אף תפגשו חמורים. אלה הוכנסו לכאן בידי רשות הטבע והגנים על מנת שידללו את צמחי הקנה המשתלטים בשטח של חגורת הצמחייה המתקיימת על מי המעיינות הזורמים.

המיוחדים בשמורה

ברקנית האשל – חיפושית בעלת צבע ירוקמתכתיוזוהר, שמחזורחיההמתקיים בתוך עץ האשל; היא אוכלת את פרחי העץ. הביצים מודבקות על קליפת העץ. הזחלים, לאחר בקיעתם, נוברים בתוך הגזע והענפים של העץ, מתפתחים שם ומתגלמים מתחת לקליפת העץ.

הנמלה האורגת – שמורת עיינות צוקים היא גבול התפוצה הצפוני בעולם של נמלה זו שהיא מין טרופי נדיר. בחורף מגיעה הנמלה האורגת אל ראשיהם של עצי האשל ואורגת עליהם קנים ומחסות לכנימות וציקדות, שמהפרשותיהן (טל דבש) היא ניזונה. הנמלים הפועלות טוות את הקנים בעזרת הזחלים, שהם בעלי בלוטות משי מפותחות; הנמלה הפועלת אוצרת

בזחל בגבו, נושאת אותו ומכוונת אותו תוך לחיצה המגרה אותו להפריש את קורי המשי, אותם הוא מפריש מפתח בשפתו העליונה. הנמלה האורגת מגינה על עצמה מפני אויבים בהתזת ריח דוחה שמופרש מקצה גופה.

זנב

ברקנית האשל

הנמלה האורגת

טיבוע שלדג גמד

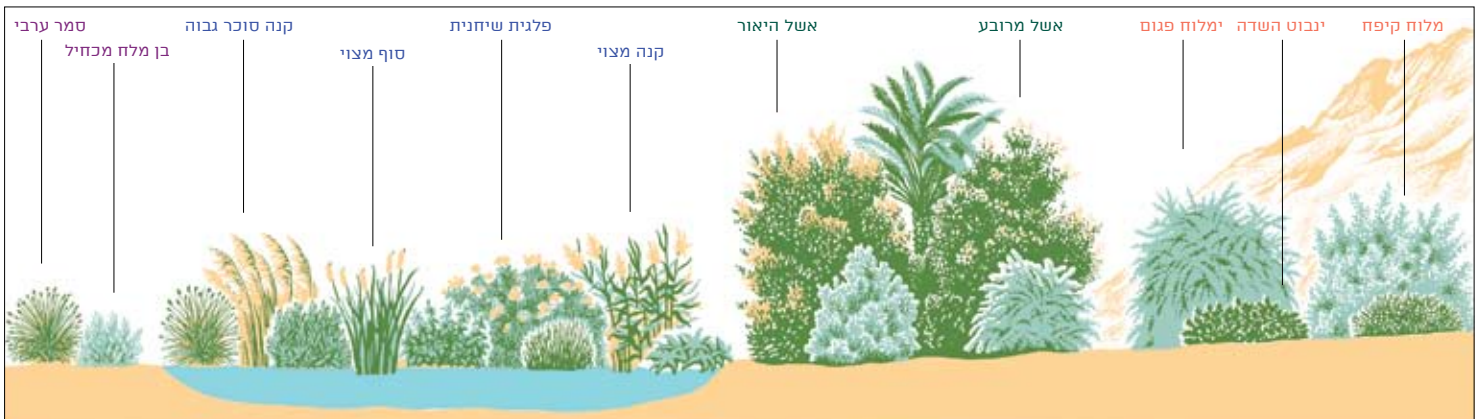

צבוע מפוספט

זאב – הטורף הגדול בארץ-ישראל במשפחת הכלביים. צבעו אפור-חום או צהבהב. זנבו ארוך. חי בלהקה ופעיל בלילה.

קרקל – טורף ממשפחת החתוליים. צבעו חום בגוון אדמדם, צהוב או אפור. זנבו קצר. פעיל משעות אחר הצהריים ועד שעות הבוקר המוקדמות.

נמייה – טורף ממשפחת הגחניים. גופה ארוך, רגליה קצרות וזנבה ארוך. צבעה אפור. פעילה ביום ובלילה.

ארבע חגורות הצומח בעיינות צוקים